

ОСОБЛИВОСТІ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФУТБОЛІСТА, ЯК ОДИН З ДЕТЕРМІНУЮЧИХ ФАКТОРІВ УСПІШНОЇ ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті представлено результати аналізу змісту спортивної діяльності у футболі, як основної складової спортивної кар'єри, в контексті підготовки до професійної діяльності тренера. Представлено результати статистичного аналізу досвіду спортивної діяльності в якості футболістів головних тренерів та асистентів головного тренера команд вищої ліги чемпіонату Іспанії поточного сезону. Виявлено та обгрунтовано пріоритетні, з точки зору формування необхідних для успішної тренерської кар'єри здібностей, ігрові ампула.

Ключові слова: спортивна діяльність, ігрове ампула, професійна діяльність тренера.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Значення питань актуальності та важливості наявності досвіду тривалої та успішної спортивної діяльності, як невід'ємної та основної умови для побудови успішної кар'єри тренера на різних етапах розвитку спорту зазнавало змін, але і в наш час відноситься до числа дискусійних. Безперечно, сучасний стан теорії та методики підготовки спортсменів та широке використання інноваційних технологій підвищило рівень вимог до можливостей тренера та, як наслідок, зросло і значення здобуття відповідної освіти, як джерела широкого кола спеціальних та, що особливо важливо, сучасних знань у різних аспектах професійної діяльності тренера. Про те, не дивлячись на це, остаточної визначеності в оцінках і підходах щодо значущості і характеру впливу спортивної кар'єри на успішність професійної діяльності тренера у різних суб'єктів спорту досі не спостерігається, особливо в Україні. Як правило, на позиціях певної автономності тренерської діяльності та визначальній ролі спеціальної освіти, як основного компонента в процесі формування кваліфікованого фахівця, підкреслюють, здебільшого, науковці та методисти. В той же час, спостереження та досить тривалий досвід співпраці з деякими тренерами та висококваліфікованими спортсменами, зокрема у футболі, засвідчують їх схильність віддавати перевагу, в контексті підготовки майбутнього тренера, наявності значного досвіду спортивної діяльності на високому рівні.

Особливо яскраво визначальність значного стажу спортивної діяльності та високої кваліфікації без належної уваги (або формального відношення) до отримання спеціальної освіти для реалізації особистості на посаді тренера, можна спостерігати в практиці українського футболу.

Безумовно, будь-який досвід, а тим більше в одній й тій ж сфері діяльності, в процесі професійного становлення має певне значення та вплив на його успішність. В той же час, не менш очевидним є те, що автоматичний та абсолютний перенос певної суми знань та сукупності навичок, що забезпечили ефективність діяльності в одній сфері, на іншу, не можливий без свідомого та цілеспрямованого переосмислення набутого досвіду та відповідності власних можливостей вимогам діяльності. Іншими словами для ефективної реалізації існуючого практичного досвіду необхідні відповідні та цілком конкретні умови.

Тому, цілком актуальним є вивчення характеру та ступеня впливу досвіду спортивної кар'єри, а також її змісту та якісного рівня на професійну діяльність особистості в якості тренера. В рамках даного дослідження буде проаналізовано деякі змістові особливості спортивної діяльності у футболі, які витікають з приналежності гравців до того чи іншого спортивного ампула, крізь призму формування здібностей, необхідних для успішної діяльності футболіста в якості тренера.

Дослідження виконано згідно зі Зведеним планом НДР у сфері фізичної культури і спорту на 2011-2015 рр. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту за темою 2.3 "Науково-методичні основи удосконалення системи підготовки спортсменів у футболі з урахуванням особливостей змагальної діяльності" (№ держреєстрації: 0111U001722).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст спортивної кар'єри в контексті професійного становлення особистості та фактори, що обумовлюють успішність її самореалізації в різні часи ставали предметом наукового інтересу багатьох авторів [1, 3, 4, 7]. Аналіз даних спеціальної літератури та мережі Інтернет засвідчує, що станом на сьогодні, проблема професійного становлення в спорті з точки зору побудови кар'єри, розглянута вибірково, тобто професійна діяльність спортсмена та тренера розглядаються окремо одна від одної без дослідження наявності та характеру зв'язку між ними [4, 6, 11], або в контексті загального становлення особистості [3, 9].

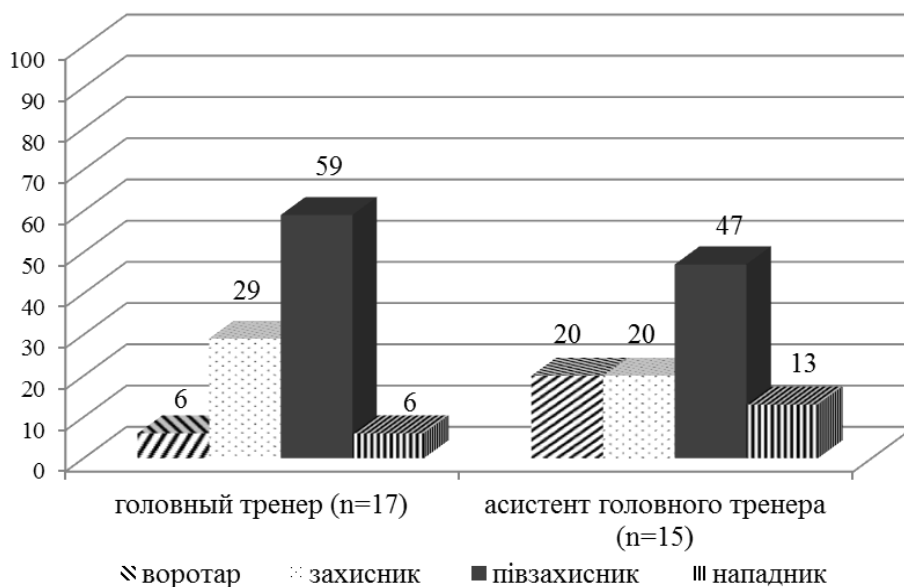
Мета дослідження – проаналізувати зміст та спрямованість спортивної діяльності, як однієї з детермінант успішної професійної діяльності тренера у футболі.

Методи та організація досліджень: аналіз даних спеціальної літератури, мережі Інтернет та узагальнення практичного досвіду провідних фахівців, педагогічне спостереження, методи психодіагностики, методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення. Одним з факторів, що обумовлюють успішність спортивної діяльності є побудова навално-тренувального процесу та змагальної діяльності, які б забезпечували найбільш сприятливі умови для максимальної реалізації індивідуальних можливостей спортсмена. У футболі, як у командному виді спорту, основною формою проведення навчально-тренувальних занять є групова, що суттєво обмежує, особливо порівняно з циклічними видами спорту, можливості індивідуалізації підготовчого процесу, але не унеможливує його повністю. Основним способом реалізації принципу індивідуалізації тренувального процесу та змагальної діяльності в практиці футболу є спеціалізація гравців за ігровими амплуа. Саме функціонування футболістів в межах певної ігрової спеціалізації забезпечує, спочатку, відбір спортсменів з відповідним набором характеристик в різних аспектах підготовленості, а потім розвиток найбільш актуальних, з точки зору вимог діяльності в рамках того чи іншого ігрового амплуа, здібностей. Таким чином, починаючи з кінця етапу початкової підготовки (9-10 років) і, за рідким виключенням, коли з різних причин гравець змінює ігрову позицію, до завершення активної спортивної кар'єри, футболіст реалізує свої потенційні можливості та формує і розвиває ряд специфічних якостей, що витікають з особливостей його спортивного амплуа.

Узагальнюючи вище сказане, можна припустити, що спортивна кар'єра (насамперед навчально-тренувальний процес та змагальна діяльність) футболіста, з урахуванням його амплуа, є одним з факторів, що обумовлюють ефективність його підготовки до тренерської діяльності.

Для підтвердження (або спростування) даної гіпотези було проведено аналіз ігрового амплуа кваліфікованих головних тренерів та їх асистентів, які працюють з професійними командами, в часи їх виступів в якості футболістів. На рис. 1 представлено статистичні дані щодо тренерського складу команд-учасниць елітної ліги чемпіонату Іспанії з футболу в сезоні 2015-2016 рр. [12].

Рис. 1. Співвідношення ігрових амплуа головних тренерів та асистентів головного тренера команд вищої ліги чемпіонату Іспанії в сезоні 2015-2016 рр. в період їх футбольної кар'єри, %

По перше, слід зауважити, що з двадцяти команд, які представляють вищу лігу чемпіонату Іспанії з футболу, досвід спортивної діяльності на професійному рівні мали 17 головних тренерів та 15 фахівців, які займають посаду асистента головного тренера. Той факт, що 15% головних тренерів та 25% асистентів тренера команд найкращої іспанської ліги не виступали на професійному рівні теж заслуговує на увагу, як такий, що певним чином характеризує взаємозв'язок спортивної кар'єри професійного гравця та діяльності тренера, а тому заслуговує на окремий аналіз та вивчення.

З представлених на рисунку даних видно, що переважна більшість головних тренерів та асистентів головного тренера у період виступів на професійному рівні в якості футболіста діяли на позиції півзахисника – 59% та 47% відповідно. Далі розташовуються захисники: 29% – серед головних тренерів

та 20 % – серед асистентів, а найменше представництво, особливо якщо дві категорії тренерів розглядати у сукупності, мають воротарі та нападники. Навіть з урахуванням нерівномірності кількісного представництва у футбольних командах гравців кожного амплу (півзахисників у заявкових листах команд, як правило, дещо більше ніж захисників, а також в два рази більше ніж нападників і 3 рази – ніж воротарів), отримані засвідчують суттєву перевагу півзахисників над іншими ігровими амплу, що вказує на наявність певної закономірності та специфічності досвіду функціонування в рамках даної ігрової спеціалізації в контексті підготовки до тренерської діяльності.

Інтерпретуючи отримані результати, слід зазначити, що однією з причин, які обумовлюють схильність гравців, які діяли в період активних виступів на позиції півзахисника, до тренерської діяльності є те, що за своїми функціональними обов'язками та з огляду на умови ведення змагальної боротьби, гравці лінії півзахисту повинні володіти та якісно проявляти цілий ряд здібностей, що характерні для тренерської роботи. Насамперед, мова йде, про необхідність гравцям середньої ланки, особливо тим, що діють в центральній зоні поля, виконувати великий об'єм не тільки рухової роботи, а й розумової, якість якої, багато в чому обумовлює ефективність, як власних індивідуальних дій гравця-півзахисника, так й усієї команди. Тому, цілком закономірно, півзахисники виконують роль "провідників" тренерських ідей та настанов безпосередньо на футбольному полі, що, таким чином, і створює сприятливі передумови для формування певного виду здібностей характерних для одного з аспектів тренерської діяльності.

Підтвердженням вище зазначеної тези, можуть слугувати результати психологічного тестування футболістів високої кваліфікації різного ігрового амплу з визначення пріоритетного типу мислення та рівня його креативності в залежності від ігрової спеціалізації (табл. 1)

Аналізуючи результати дослідження щодо типу мислення, який переважає та рівня його креативності у футболістів різних ігрових спеціалізацій, можна зробити висновки про те, що у досліджуваній групі спортсменів, не залежно від амплу, відзначається відсутність статистично значущої відмінності між окремими типами мислення, при середньому рівні вираженості кожного з них (діапазон від 6 до 10 балів).

Таблиця 1

Типи мислення та рівень креативності у футболістів різних ігрових амплу (в балах)

Типи мислення	Амплу								
	захисники			півзахисники			нападники		
	n=18			n=22			n=15		
	$\bar{x}$	S	m	$\bar{x}$	S	m	$\bar{x}$	S	m
Знаковий	6,67	2,43	0,58	8,5	2	0,43	7,27	1,44	0,39
Образний	6,44	2,38	0,56	9,64	1,87	0,4	8,67	2,85	0,76
Предметний	6,7	2,13	0,5	6,82	2,08	0,44	6,93	2,58	0,69
Символічний	8,72	1,13	0,27	8,95	1,91	0,41	8,27	2,63	0,7
Креативність	8,06	1,11	0,26	10,68	1,17	0,25	8,2	1,37	0,37

При цьому звертає на себе увагу більш високий показник креативності мислення в групі півзахисників ($\bar{x}=10,68$), який має високу ступінь вираженості (інтервал від 10 до 15 балів). У той час як нападники і захисники мають середні показники – 8,2 і 8,06 бала відповідно при відсутності статистичної значущості середніх величин даних вибірок [2].

Повертаючись до показника креативності мислення гравців, що виступають на позиції півзахисника, слід зазначити, що високий ступінь творчих і новаторських здібностей мислення значною мірою обумовлена згаданою вище необхідністю виконання організаторської ролі в атакуючих комбінаційних діях команди і є одним з першорядних вимог, що пред'являються до гравця даного амплу. Високий ступінь креативності мислення, є одним з основоположних якостей успішності півзахисника, як детермінуючий фактор у процесі формування вміння гравців середньої лінії з декількох можливих варіантів розвитку атаки вибрати найбільш раціональний, що характеризується оптимальним поєднанням командної послідовності з погляду розстановки і передбачуваних векторів пересування партнерів і непередбачуваності щодо очікувань гравців команди, що обороняється.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Врахування якомога більшої кількості факторів, що обумовлюють успішність професійної реалізації особистості в межах певного виду діяльності, суттєво підвищують якісний рівень процесу підготовки (навчання) кваліфікованого фахівця. Одним з таких факторів в практиці спорту взагалі, та у футболі зокрема, є роль та значення досвіду спортивної діяльності в процесі переходу від кар'єра спортсмена до тренерської діяльності.

Результати проведених досліджень дозволили визначити певні закономірності у приналежності тренера до того чи іншого ігрового амплуа в період його діяльності у професійних командах з футболу в якості гравця. Виявлено, що специфіка функціонування футболіста в межах певного ігрового амплуа, зокрема на позиції півзахисника, створює сприятливі умови для формування спеціальних здібностей, характерних для виконання обов'язків тренера у футболі.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення інших аспектів спортивної кар'єри футболіста, зокрема значення ступеню її успішності, в контексті значення рівня змагань та успіхів в них для отримання тренерської спеціальності.

Використані джерела

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 334 с.
2. Байрачный О.В. Психологические показатели в определении спортивного амплуа футболистов: дис... кандидата наук по физ. восп. и спорту: 24.00.01/НУФВСУ. – К., 2009 – 203с.
3. Бодалев А.А. О предмете акмеологии / А.А. Бодалев // Психологический журнал. – 1993. – Т. 14. – №5. – С.73-80.
4. Воляннюк Н. Ю. Психологічні засади професійного становлення тренера-викладача: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Н.Ю. Воляннюк. – Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2006. – 411с.
5. Воронова В.І. Психологія спорту: Навч. посібник / В.І. Воронова. – К.: Олімпійська література, 2007. – 298 с.
6. Гагин Ю.А. Становление и реализация индивидуальности субъектов педагогического процесса в образовании и спорте: Автореф. дис. докт. пед. наук / Ю.А. Гагин. – СПб., 1997. – 46 с.
7. Мартене Р. Социальная психология и спорт / Р. Мартене. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – 175 с.
8. Мартенс Р. Успешный тренер / Р. Мартенс. – М.: Человек, 2014. – 440 с.
9. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г. Олпорт. – М.: Смысл, 2002. – 462 с.
10. Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. А.А. Крылова, Л.А. Коростылевой. – СПб.: Изд-во СПб университета, 1997. – 240 с.
11. Стамбулова Н.Б. Психология спортивной карьеры: Учебное пособие / Н.Б. Стамбулова. – СПб. : Изд-во "Центр карьеры", 1999. – 368 с.
12. http://football.ua/spanish_messenger

Bairachniy O.V

FEATURES SPORTS ACTIVITIES PLAYER AS ONE OF THE DETERMINING FACTORS OF SUCCESSFUL COACHING

The constant development of the technology of preparation of players, improving the means and methods of training process are responsible for the growth requirements for the preparing of a trainer. Therefore, the study of the different components of the formation of a specialist trainer and the factors determining it is relevant today.

The article presents the results of analyzing the impact of the content and direction of sports activities to prepare for the football coaching. According to specialized literature, one of the factors that determine the content and direction of the training process in football, a game role player. An analysis of the playing experience of head coaches and assistant head coach of the league teams of La Liga was determined the percentage of various game role in the study group. It was revealed that the most popular game among the ampoule is investigated trainers midfielder. The results determined that the content-player game activity midfield to some extent contributes to the formation of the special qualities that are characteristic of the coach.

The thesis of a link between midfield and the duties of the individual aspects of the coach confirmed by the data of psychological testing football players of high qualification. Results psychodiagnosis players different game roles show differences from other gaming midfield role. This is indicated by a higher level of creative thinking the players acting as a midfielder. As you know, the ability to creatively solve various problems is one aspect of the professional activity of the trainer. Therefore, the ability to exercise creative thinking and improve it in the course of business prioritizes midfield role in the formation of the special qualities of the importance for a successful coaching business.

Key words: *sports activities, role playing, professional activity of coach.*

Стаття надійшла до редакції 10.09.2015 р.